

VI. Megemlékezések

Már a Kegyeleti Bizottság megalakulása és tevékenysége című, III. fejezetben, pontosabban a néhai Szekeres László: *Villanások az elmúlt évek megemlékezéseiből* címmű írásában szó esett a megemlékezésekről, azóta, azaz 1990 óta minden évben szervezett megemlékezés volt és – reményeink szerint – így fog ez folytatódni a jövőben is!

Habár dokumentáltak a megemlékezések tartalmait (elhangzott beszédek, szavaltatok, énekek az ökumenikus istentiszteleteken elhangzott imák, szentírási idézetek) nem építjük be ezeket ebbe a kiadványunkba⁹¹, a lényeg az, hogy **minden évben** megemlékezünk az ártatlanul elveszejtett hozzátartozóinkról, szeretteinkről.

A megemlékezések sorozata valójában már október 31-én kezdődik Szabadkán az este fél hatkor kezdődő szentmise keretében a ferencrendiek templomában. November elseje az a temetőjárás napja, amikor mindenki felkeresi elhunyt hozzátartozói és szerettei sírját. November másodikán nagyon sokan felkeresik a bajmoki emlékhelyet, ahol a bajmoki áldozatok nyugszanak (ki személygépkocsival megy Szabadkáról, de rendszeresen egy külön autóbusz is megy Szabadkáról, hogy elvigye a megemlékezőket). A bajmoki megemlékezés rendszerint 12.00 órakor kezdődik.

A bajmoki rendezvény után 15 órakor kezdődik Szabadkán a megemlékezés a 44-es parcellában. Ekkora már a haranglábra fel van szerelve a harang is, amit hosszas kérés után a város adományozott az emlékhely részére.⁹² Minden megjelent megemlékező kap egy szál gyertyát és egy emléklapot a megemlékezésről.

Ekkor megjelennek Szabadka város Képviselő Testület tagjai őszinte szívvel és együttérzéssel, (lehet, hogy egyesek csak hivatalból – de ott vannak), a civil szervezetek tagjai, különböző magyar pártok – de most ott vannak, mert a „magyar pártok” kifejezés lényege nem a „pártok”, hanem a „**magyar**”, hisz ezért haltak meg és nyerték el a vértanúság koszorúját az áldozatok!

Külön szívszorogató és megható érzés látni, hogy ott vannak a cserkészek, zászlójuk szélét a piros fehér zöld színű szalag díszíti. Felemelő érzés az is, amikor koszorúzáskor magyar díszegyenruhában lévő magyar magas rangú katonatiszt tisztelgésre lendíti karját, amikor a piros, fehér zöld szalaggal díszített koszorút elhelyezik az emlékműnél, avagy az 1326-ban alapított visegrádi Szent György Lovagrend az Anyaországból érkező rendtársakkal együtt helyezi el a megemlékezés koszorúját!

⁹¹ A megemlékezések részletes bemutatása az elhangzott imák, felszólalások, beszédek versek leközlése egy külön kötetet tudna megtölteni.

⁹² A harangot csak erre az alkalomra szerelik fel a békéscsabai fafaragó tábor által adományozott haranglábra, biztonsági okokból.

Az utóbbi három évben a megemlékezés sorozata a Szabadka melletti Kelebián szentmisével zárul, ahol a templomban az oltár előtt felállítva a *tumba*, (a jelképes ravatal) égő gyertyákkal megvilágítva, majd a szentmise gyertyás körmenettel végződik, méghozzá úgy, hogy a körment végén mindenki – Ft. Mgr. Paskó Csaba plébános úr felkérésére – a templom előtti keresztnél leteszi az égő gyertyáját, és szó nélkül elindul haza – nem úgy, ahogyan az nálunk szokás, hogy a vasárnapi szentmise után az emberek még egy ideig a templom előtt beszélgetnek (ami valójában szép szokás), most mindenki szó nélkül elindul otthonába. Ez most az elhunytakét mondott szentmise és most csak őrájuk emlékezünk! Mindenki a szívében viszi haza otthonába az elhunytakért érzett szeretetét és emlékét!

Emlékezők 1994-ben

Dr. Bogner István

Hivatalos megemlékezések

Részletek, azaz válogatás egy-egy megemlékezésből, amelyek a immár 1900 óta elhangzanak Szabadkán a 44-es parcellában, hogy a bemutassuk megemlékezéseink lényegét és lelkületét.

Megemlékezés

MŰSORVEZETŐ (évtizedek óta): Némedi Imre úr

Tisztelt egybegyültek, tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Ím, ismét itt vagyunk a helyen, ahol a lélek csendje zúg, jajong és a panaszát az égbe kiáltja. És mily hangos is ez a csend. Kiárad a környékünk minden polgára felé, megszólítva az érző lelkeket és kérvén őket arra, hogy a feledés homályát ne engedjék e hely közelébe. 1944 ősze, azok a szörnyű éjszakák és rettegés teli nappalok már 64 év távolában vannak, de önökben, akik átérték, megszenvedték azokat, ugye milyen élők. Most még mindig akadnak köztünk olyanok, akik azért jöttek el, hogy az áldozatok mindegyike mellet egy bizonyos valaki, édesapja, nagyapja vagy testvére,

esetleg – kimondani is szörnyű, de gyermeke emlékére mondjon imát és gyűjtsen itt ma gyertyát. Sokan vagyunk azonban, akik bár nem személyes mégis lelki indíttatásból vagyunk ma itt, csakúgy, mint voltunk tavaly vagy az elmúlt évek bármelyikében.

6 éve már lélekharangunk is van, mely jelzi a pillanatot, amikor főt hajtunk és imádkozunk azokért, akikért a lélek csendje mellett már csak a harang szólhat.

Dame i Gospodo!

Sućut, koji izražavamo na ovome mjestu svake godine, tiče se ne samo onih, koji ovdje počivaju, već svih sedamtisuća trideset i dvije duše iz naše općine, koje su prerano izgubljene u tim nečovječnim godinama prošloga stoljeća. Voljeli bi, da nam se u ovim trenucima sućuti i sjećanja pridruže svi naši sugrađani, dobri susjedi, suradnici i kolege, tako pokazavši da su sa nama i u ovim za nas teškim trenucima. Naime, svi smo mi ožalošćeni.

Molimo se za vječni pokoj za dvije tisuće Jevreja, za tisuću i šestotina Mađara, za tisuću i trista srba i isto toliko hrvata i bunjevaca, za šestotina Njemaca i stopedeset crnogoraca, kao i za pedesetoro duša drugih nacionalnosti koji su bili Subotičani.

No ovo su bili samo obični statistički podaci, dok su oni bili i u mnogome isti, a ponajviše u tome, što su živote izgubili prerano i nasilno – svi su bili naši sugrađani!

Hochverehrte Anwesende, hochverehrte Damen und Herren!

Die Namen auf den Gedenktafeln zeigen, dass nicht nur die ungarische Bevölkerung ihr Schicksal erleiden musste. Auch andere von unseren Mitbürgern mussten ihr trauriges Schicksal mit ihnen teilen. Deswegen teilen wir auch den Leid und die Trauer mit anderen unseren Mitbürgern, mit den Deutschen, mit Kroaten und Serben – auch sie sind alle Opfer, und der Opfer sei es zu gedenken! Wir haben sie nicht vergessen, auch sie gehören zu uns und wir gehören ihnen.

Mint minden évben, ím, most is olvassunk el néhány nevet az örök emlékeztetés tábláiról: Itt nyugszik többek közt:

Ovdje počivaju:

Hier ruhen:

ALBERT GÁBOR 16 éves tanuló

ANNUS JÁNOS 21 éves asztalos

DR. BOGNER JÓZSEF 37 éves tanár, újságíró, országgyűlési képviselő

IVAN BUKVIĆ milicioner, živio 45 godina

DR. VÖLGYI JÁNOS polgármester

KELLER TIBOR 18 éves tanuló

MICHAEL, STEFAN und ANTON HORJUNG Bauern, mit 20, 40 und 45 Jahren

FRANJO GRUNČIĆ zemljiogradnik, imao 29 godina

SAFHAUZER JENŐ 26 éves földműves

KIS GYÖRGY 80 éves vasutas

JOSEF ZETTL Grundbezicer, lebte 39 Jahre

SOÓS TERIKE és GABRIELLA 12 és 13 éves tanulók

Szörnyű ugye!

És itt nyugszik még CABAFI TIBOR 17 éves és CABAFI DEZSŐ 18 éves tanuló is, édesanyjukkal CABAFI ISTENES ILONKÁVAL.

Ők tehát azok többek közt, akik itt nyugszanak összesen 852-en, akikről tudunk, és akik a Radnóti Miklós soraiban megörökített időket megélték, és akik e kor áldozatai lettek.

Ígérjük hát meg most is hölgyeim és uraim, hogy amíg mi leszünk, és amíg gyermekeink, unokáink lesznek, neveik és lényük nem fognak elveszni. E márványtáblák megrongálhatók, megsemmisíthetők, de a mi emlékezésünket soha!

Művelődési műsor

Ahogy azt a Kegyeleti Bizottság is kifejezte üzenetében: most a költő szavai is támasszák alá: ezt szeretneink is támogatásukról biztosítanak: **MARADJUNK MEG ÖSSZEFOGÁSBAN ÉS TARTSUNK KI EGYMÁS MEGBECSÜLÉSÉBEN!**

REMÉNYIK SÁNDOR

Magyarok, mindenütt...

Magyarok mindenütt a végeken,
E csikorgó, vad téli éjeken,

Kiknek nincsen takarótok, vértetek:
A csillagokra gyakran nézzetek!

Úgy nézzetek a csillagokra, bátor
Szívvel, mint hajdan a rab prédikátor

Kemény gályapadon, láncok között. -
Mert íme, nincs már, ami összeköt

Egymással minket, csak a csillagok.
Fényök, mint Etelközben, úgy ragyog.

De ködön át, de szemfödélén át,
Vajjon ma merre mutat új hazát?

Magyarok, mindenütt a végeken,
Posta nem jár a téli éjeken,

Levél nem száll kedvestől kedvesig,
Ércdrótok a hírt nem rezgetetik:

Élünk-e még, vagy sírban pihenünk? -
Csak a csillagos ég közös velünk.

Az ezerévnél őszibb csillagok,
Mint Etelközben, fényök úgy ragyog.

Fenn a Fiastyúk őrzi fiait:
Mi nagybeteg anyánk virrasztjuk itt.

Magyarok, kiknek nincsen vértetek,
A csillagokra gyakran nézzetek!

Egy csillagra nézünk mi mind, merőn,
Keleten, délen, völgyben, bérctetőn.

És érezze, ki rokonához vágyik:
Ezer mérföldről azt nézi a másik.

Ha elvész, összeomlik itt a hon:
Találkozunk azon a csillagon.

Rendszerint elhangzik még a kulturális műsor keretében egy horvát és egy német vers is, majd ezt követi az ökumenikus istentisztelet, amelyben részt vesznek a Katolikus Egyház papjai és fohászt mondanak magyar, német és horvát nyelven majd ezt követi az Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház és a Református Egyház lelkészeinek igehirdetése, de úgyszintén imát mondanak a zsidó és a muzulmán közösség képviselői is. Sajnálattalunkra – meghívásunk ellenére – az Ortodox Egyház képviselői eddig még nem vettek részt az ökumenikus istentiszteleten.

Ökumenikus istentisztelet

Ezt követi a kongatás a haranglábnál: mindig egy áldozat hozzátartozója kondítja meg a megemlékezés harangját. Ekkor a cserkészek zászlóikkal tisztelegnek, a jelenlévő magyar honvédség tisztje pedig tisztelgésre lendíti karját – mi pedig hozzátartozók és megemlékezők összekulcsolt kézzel imádkozunk szeretteinkért!

Első kongatás 2002. november 2-án a harangláb megszentelésénél

A kongatás után következik a mindenkori polgármester, vagy helyettesének a beszéde, hisz a megemlékezés védnöke és szervezője a Kegyeleti Bizottság által maga Szabadka városa. A következő beszédet az akkori polgármester KUCSERA GÉZA úr mondta 2006-ban:

*Tisztelt Vendégeink, Hölgyeim, Uraim,
Tisztelt jelenlevők, Megemlékező Szabadkaiak!*

Immár tizenkettedik éve gyűlnek össze ezen a szomorú helyen városunk polgárai, hogy megemlékezzenek azokról a szomorú eseményekről, amelyek városunkat sújtották 1944-ben. Akkor háború volt és mindaz, ami evvel jár – bombázások, idegen csapatok ki és bevonulása, majd a fölszabadulás, ahogyan azt ötven éven keresztül mondták és tanították nekünk.

Városunk – nagyon helyesen – megemlékezett a fasiszmus felett aratott győzelemről is. Elemben nem mindenki tudja csupán a nagy világpolitikai események sorában, mintegy, felülről nézni az eseményeket. Más lenne a helyzet, ha október 10-ét nem követték volna az október végi és novemberi bosszúállások. De követték! 1944 októberét követték a novemberi napok, amikor városunk polgárai közül sokat elhurcoltak, megkínóztak és kíméletlenül – öregeket, fiatalokat, nőket és férfiakat, sőt gyermekeket – kivégeztek.

Az elmúlt időszakban voltak akik – sajnos még magyarok is – akik azt mondták, hogy lehet, hogy voltak köztük ártatlanok is, de zömmel „mind háborús bűnösök voltak”.

Ez az, amit nem szabad elfogadni! Mert ha ezt elfogadjuk, akkor meggyalázzuk az ártatlan áldozatok ezrei emlékét. Akik palástolni igyekeznek a megmagyarázhatatlant mondják: „Tán egyesek a rossz időben, rossz helyen voltak.” Nem! Szabadka mindig ott állt és áll ma is, ahol létrejött és egy időben a „Szent Mária” nevet viselte. Nem Szabadka volt rossz időben a rossz helyen, hanem voltak rossz idők és rossz emberek, akiknek és aminek a gyászos eredménye ez az emlékhely.

Az idei év történelmünk évfordulóinak az éve. Ötszáz ötven éve (1456) a Nándorfehérvári diadal, ami nem csak a magyarság, de az egész európai kereszténység diadala. Majd ötszáz évvel később, 1956-ban ismét betelt a pohár és a magyar nép ismét megmutatta a világnak, hogy hogyan tiszteli és szereti az ember legalapvetőbb jogát – a szabadságot és vállalja ezért az áldozatot is. Ebben a megpróbáltatásban városunk is kivette a maga részét, mert amikor elérkezett október 23-ra a november 4-e és az emberek Magyarországról menekülésre kényszerültek, akkor községünk lakói az emberi segítőkészség szép példáját mutatták meg a rászorulóknak iránti magatartásukkal.

Mindezek tükrében természetes, hogy immár hagyománnyá vált az, hogy megemlékezzünk azokról a néhai polgártársainkról, pontosabban azokról az emberekről,

akik 1944-ben a vak gyűlölet és bosszú áldozataivá váltak. Történelmi tény, hogy 1944 – 1945-ben Tito partizánjai bosszújától több ezer ártatlan ember esett áldozatul. Az áldozatok között volt 12 éves és 80 éves „háborús bűnös”. Akkor tombolt a vélt, a kevésbé a valós sérelmekből fakadó bosszúvágy és ez a bosszú nem kímélt, sem, fiatalot sem öreget. Mindenkinek csak egy „nagy bűne” volt, az hogy magyar volt.

Igaz, hogy élve a kínálkozó alkalommal az akkori hatalom leszámolt még jó néhány más – tehát – saját nemzetiségű ellenfelével is. A számos magyar áldozat mellett más nemzetiségű polgártársunkat is gyászolnunk kell: németeket, horvátokat és szerbeket is! Meg kell tennünk és tesszük ezt őszinte, együtt érző szívvel, mert balsors és a bánat néha jobban tudja összekötni az embereket, mint a jó!

Szabadka városa akkor marad meg és Szabadka városának akkor lesz jövője, ha nem csak együtt tud ünnepelni, hanem együtt tud megemlékezni is a tragikusan elvesztett szeretteiről, az értelmetlen erőszak és bosszú áldozatairól. Béke poraikra!

Az elhangzott beszéd után következik gyászzene mellett a koszorúzás, amikor a város képviselői, a magyar főkonzulátus, horvát konzulátus, különböző pártok és civil szervezetek helyezik el koszorúikat.

Koszorúzás

Ezzel zárul a megemlékezés hivatalos része, amit a műsorvezető, NÉMEDI IMRE úr bejelent:

*Tisztelt egybegyültek!
Mint minden évben a végszó:*

*Legyen nyugovásuk békés, emlékük örök!
Ruhen sie in Frieden!
Neka počivaju u miru!
Слава им!
Salom!*

*Mint minden évben, most is az önök virágai, gyertyái és imái teszik teljessé a pillanatot.
Szálljon hát a lélek csendje az ajakak imája és a mécsesek pislogó fénye az égre.*

Ekkor helyezik el a hozzátartozók és a megemlékezők saját virágait, gyertyáit és mécseseit és akkor már az alkonyatban valóban a lélek csendje, az ajakak imája szál az ég felé, és a mécsesek pislogó fénye tekint fel az égre.

A nap leszállóban, alkonyodik, de a mécsesek égnek ...

Hornyik Miklós

A legképzettebb magyar nyelvész

„A két világháború közötti időszakban egy szabadkai tanár, Bogner József volt a legképzettebb magyar nyelvész délvidéken.

A nagybecskereki Globus Nyomda kiadásában 1939-ben jelent meg *A magyar helyesírás szabályai és szótára* című hézagpótló kézikönyve, négy évvel később a szabadkai Keresztény Sajtószövetkezet adta ki *A szerb uralomnak a délvidéki magyarok nyelvére tett hatása* című munkáját.

Szabadkán 1944. október 17-én bevezették a katonai közigazgatást, s még aznap éjjel hat felfegyverzett partizán zörgetett be Bogner József otthonába. Hónapokon át a zsidó hitközség udvarán lévő börtönépületében tartották fogva. A partizán hadbíró-ság végül halálra ítélte, és 1945. április 25-én kivégezték.

Egyetlen bűne az volt, hogy „1942-ben a magyar parlament meghívott országgyűlési képviselőjének nevezték ki, majd a Délvidéki Magyarország című lap fő- és felelős szerkesztői tisztjét töltötte be” (Mihályi Katalin: *Családja is ártatlanul bűnhődött*. Aracs, Szabadka, 2005. március 15.).

*

A szerb uralomnak a délvidéki magyarok nyelvére tett hatása című könyvében Bogner József egy sajtóságos nyelvi jelenségre hívta fel a figyelmet:

„... a szerb nép életében a káromkodás és a trágár szavak használata sokkal nagyobb szerepet játszik, mint bármely más európai népnél. Említést tettem arról, hogy ezeket a gyakran használt illetlen szavakat hamar eltanulták a magyarok, és anélkül, hogy tudták volna a jelentésüket, igen gyakran használták is. Később, mikor a jelentésüket már mindenki tudta, alábbhagyott ezeknek a szavaknak a használata, azonban amilyen mértékben szilárdult meg a szerb uralom a megszállt területeken az évek folyamán, ugyanolyan mértékben terjedtek el a szerbek szokásai és szokásaikkal a káromkodásaik is. [...]” (Hornyik 2009: 257-258)

Mihályi Katalin

Családja is ártatlanul bűnhődött⁹³

Dr. Bogner Józsefet a délvidéki magyarság kiemelkedő egyéniségét 60 éve végezték ki. Dr. Bogner Józsefet 1945 áprilisában a „nép ellenségének” nyilvánították, golyó általi halálra ítélték és végre is hajtották ezt az ítéletet Szabadkán. Hogyan folytatódott családja élete? Édesanyjáié, aki fia haláláról csak újsághírből, plakátokról értesült, s aki úgy távozott 1966-ban az élők sorából, hogy még gyermeke kivégzésének pontos dátumát sem tudta meg sohasem? Hogyan alakult dr. Bogner feleségének sorsa, aki második gyermekével volt hetedik hónapos várandós, s férje 1944. október 17-ei elhurcolása után néhány nappal az átélt iszonyú stressz hatására koraszülöttként hozta világra fiát? A fiatalasszony két kicsi gyermekkel maradt magára, s hiába volt okleveles tanítónő, a háborút követő égető pedagógushiány ellenére sem taníthatott sohasem. Kézimunkázásból tartotta el kis családját, amelybe beletartozott a velük élő anyósa is. Hogyan hatott ki dr. Bogner József félárva gyermekeinek életére az, hogy édesapjukat ellenségnek tekintette a hatalom?

Mindenekelőtt azonban érdemes felidézni dr. Bogner József személyiségét, életpályáját. Az életrajzi adatok dióhéjban: 1907. március 19-én született a bánsági – akkor még Torontál-vármegyei – Tordán, ahol édesapja közjegyző volt. A család mélyen vallásos volt, s Bogner József egyik testvére, Etelka – Bogner Mária Margit – szentéletű apácaként 1933-ban hunyt el, s folyamatban van a boldoggá avatási pere Rómában. Öccse, János egyetemi tanár, az MTA tagja volt, s 1998-ban halt meg Budapesten.

Bogner József a polgári iskola elvégzése után Nagybecskerekén kitanulta az órási szakmát, de rögtön beiratkozott a gimnáziumba, s két év alatt el is végezte ennek felső osztályait, leérettségizett. Ezt követően Szegeden, Lipcsében, majd Zágrábban járt egyetemre. A Zágrábi Egyetemen a következő tárgyakból szerzett tanári oklevelet: a) német nyelv és irodalom, b) filozófia, c) délszláv irodalomtörténet.

– Én néhány nappal apám elhurcolása után születtem. Csak édesanyám, a volt tanítványok elbeszéléséből ismerem édesapám életét. A diplomálása utáni időszakról annyit sikerült megtudnom, hogy az 1936/37-es tanévben Smederevska Palankán tanított, majd 1938-ban Szabadkára jött, ahol igazgatója lett a szegény sorsú magyar gyerekek középiskolai diákonthonának (ez a mai Matija Gubec utca 7-es szám alatti épületben működött, akkoriban ez volt a Sudarević utca 7-es számú ház). A kollégium a *Prosveta* elnevezést kapta – nyilvánvalóan az akkori előírások ezt követelték

⁹³ (Aracs, 2005.03.15.)

meg –, majd 1941-től a *Szent Gellért Diákokotthon* nevet viselte az intézmény. Egykori diákjai úgy írták le apámat, mint nagyon agilis, kicsit hirtelen, de nagyon igazságos embert, aki növendékeit magyar szellemben nevelte – hallottuk fiától, dr. Bogner Istvántól.

Dr. Uzon Miklós a negyvenes évek legelején ismerte meg dr. Bogner Józsefet. Kedves, előzékeny, jóindulatú emberként maradt meg az emlékezetében, akihez mindig fordulhatott kéréssel hozzá bárki, s ha módjában állt, igyekezett teljesíteni.

– A Püski Könyvkiadó köré csoportosuló népi írókat meghívtuk 1942 kora tavaszán Szabadkára, a Népkörbe. Felkértük Bogner urat, hogy ő üdvözölje a színpadról a vendégeket. Ő ezt készségesen elvállalta. Másnap 10-én - 15-én Ludasra mentünk, mert az ottani fiókegyesületben egy rövidebb műsor volt. Velünk volt dr. Bogner is. Tudni kell, hogy ő egy mérsékelt jobboldali politikus, vezető katolikus egyéniség, parlamenti képviselő volt, míg a népi írók erőteljesen küzdöttek a földnélküli magyar parasztok érdekében. Velünk való együttműködése mutatja Bogner úr széleskörű, toleráns életszemléletét. Ha az ő mondvacsinált hadbírói 3 év múlva, 1945 tavaszán csak egy egészen kicsit is hasonlóan jártak volna el, nem ítélték volna halálra és végezték volna ki „háborús bűnösként” teljesen büntelenül – emlékszik vissza dr. Uzon Miklós.

A negyvenes évektől, mint a fentiek is igazolják, dr. Bogner József élénk közéleti szerepet vállalt: 1942-ben a magyar parlament meghívott országgyűlési képviselőjének nevezték ki, majd a Délvidéki Magyarság című lap fő- és felelős szerkesztői tisztjét töltötte be. Horthy Miklós kormányzó szabadkai látogatása alkalmával ő szavalt Petőfi Fekete kenyér című versét. Közéleti tevékenysége mellett tudományos tevékenységet is végez: 1943. április 17-én magyar nyelvtudományból doktori oklevelet szerzett a Kolozsvári Egyetemen, több szakdolgozatot is megjelentetett. Meghívást kapott a Szegedi Egyetemre, amit ő elfogadott, de azzal a kikötéssel, hogy a háború befejeztével megy el oda. Ha nem ilyen tragikusan alakult volna a sorsa, akkor sem biztos, hogy szegedi egyetemi tanárként élte volna a továbbiakban életét, hisz dr. Bogner István édesanyja elbeszéléséből tudja, hogy apja kijelentette: amennyiben a háború végén Szabadka magyar marad, de Dél-Bácskát visszacsatolják Jugoszláviához, akkor leköltözik Újvidékre, hogy ott tartsa a magyarságban a lelket.

Amikor 1944 őszén már sokan menekültek, s őt is hívták, sőt egy barátja személygépkocsival állt meg a háza előtt, s könyörgött neki, hogy menjen vele, ő nemet mondott. – Nem csináltam semmit, miért mennék. Különben is, szükségem van rám az itteni magyarságnak – mondta. Ebben az időben jelent meg egy cikke a Délvidéki Magyarságban, amelyben Petőfit idézte: „Sehonnai bitang ember, Ki most, ha kell, halni nem mer. Kinek drágább rongy élete, Mint a haza becsülete.” Ő is ehhez tartotta magát, csak édesanyjának és várandós feleségének tanácsolta, hogy ideiglenesen, egy időre menjenek el Szabadkáról, ha akarnak, de ő mindenképp marad.

1944. október 17-én vezették be Szabadkán a katonai közigazgatást, s már azon az éjjelen érte is jött hat felfegyverzett partizán és elhurcolta. Több hónapig fogva tartották a zsidó hitközség udvarán levő épületben berendezett börtönrészben. Néhány alkalommal sikerült levelet küldenie családjának, egyikben órásfelszerelését kérte feleségétől, mert a börtönben a partizánok óráit kellett javítania. Mindig csak arról írt, hogy mennyire hiányzik neki a családja, sokat imádkozik, bízik szabadulásában, mennyire szenved a hidegről, és szerettei azt csak később tudták meg a rabtársak elbeszéléséből, hogy több alkalommal is kegyetlenül bántalmazták. Bogner József értesült István fia születéséről is, aki nem a diákotthon melletti szolgálati lakásban született, mert a családfő letartóztatása másnapján, már 18-án a várandós asszonyt kis családjával kilakoltatták, s csak a legszükségesebb holmiját vihette magával, abból is csak annyit, amennyi egy lovas kocsira felfért. Először az akkori Basity utca 6-os szám alatti kollégiumi fióképületben húzták meg magukat, ahova az elsős és másodikos kollégisták csak aludni jártak, mivel a főépületben kevés volt a hálóterem (ez a mai Ptuj utca). Néhány nap múlva Erdélyi Rozália, István fia későbbi keresztyánya fogadta be a kis családot. Épp kijárási tilalom volt, amikor megindult a szülés: hívni kellett az orosz járóöröket, akik azonnal orvost hoztak, s amikor a fiúgyermek megszületett, ennek örömeire leitták magukat, lövöldöztek a levegőbe, sőt másnap egy Isten tudja, honnan szerzett macskabundát is vittek a gyermekágyas asszonynak, s nagyon csodálkoztak, hogy a fiatalasszony nem tud neki örülni, nem akarja elfogadni. A család a Szabad Vajdaság 1945. május 9-ei számának 2. oldalán megjelent cikkéből és az utcai plakátokról tudta meg, hogy a katonai bíróság a nép ellenségének nyilvánította, és mint háborús bűnöst golyó általi halálra ítélte, mert „írásaival félrevezette a szabadságszerető népeket”. „Bogner A magyarság megszervezése című cikkében felhívta a magyar népet a „keleti barbárság” és az „új tatárjárás” ellen. (...) Bogner azt állította, hogy a Szovjetszövetség győzelme a szellemiség és a civilizáció, a magyar kultúra pusztulását jelenti és, hogy a Vörös hadsereg győzelme százados rabságot jelent a magyarság számára.” Hivatalosan soha nem értesítették a családot az ítélet végrehajtásáról, ennek időpontjáról.

– Halála után 49 évvel tudtuk csak meg, hogy már néhány héttel az említett cikk előtt, 1945. április 25-én hajnalban kivégezték. 1994-ben szükségem volt édesapám anyakönyvi kivonatára, s a halotti anyakönyvi kivonatban hivatkoznak a katonai bíróság 975/1945-ös értesítésére, s ebben az elhalálozás napjaként április 25-ét tüntettek fel. Amikor tíz napos várakozás után kézhez kaptam az okiratot, megkövülve álltam, mert épp aznap, 1994. április 25-én volt a kivégzésének a 49. évfordulója – mesélte Bogner István.

No, de kanyarodjunk egy kicsit vissza a háború utáni időszakra: dr. Bogner József özvegye, Rózsa tanítónőként sehol nem kapott állást, gyönyörűen horgolt és kötött, úgyhogy ennek az igen szerény jövedelméből tartotta el kis családját. Mint fia

mesélte, esténként letakarta a lámpaburát, hogy gyermekei tudjanak aludni, s a gyér, tompa fényben sokszor hajnalig csak horgolt, horgolt, hogy reggel egy kis pénzt kapjon az elkészült kézimunkáért. A korábbi barátok, ismerősök, munkatársak közül többen elmenekültek, életüket veszítették. Aki viszont itt maradt, az kitartott mellettük. Egyetlen szomorú esetben győződött meg Rózsa asszony ennek ellenkezőjéről: mint fiainak többször is elmesélte, dr. Bogner József egyik levelében azt írta, forduljon Keck Zsigmondhoz, ő biztos segíteni fog. A válasz azonban elutasító volt: asszonyom, elvből nem segítünk. Ezen az asszony meglepődött, mert visszaemlékezett, hogy korábban a Népkör egyik estjén három baloldali beállítottságú ifjú is szavalt, akiket a rendőrség letartóztatott, s amikor Keck Zsigmond éjnek évadján telefonált Bognerékhez, a házigazda minden további nélkül latba vetette befolyását és a fiatalembereket szabadon engedték.

Bogner István iskoláskorában élte azt meg, hogy egy-két tanára epés, gúnyos megjegyzéseket tett. Először nem értette, hogy mivel szolgált rá ezekre, ám otthon édesanyja felvilágosította, hogy megbélyegzett, ellenségnek kikiáltott édesapja miatt történik ez. S ugyanakkor azt is megtapasztalta, hogy más tanárok kifejezetten kedvesen bántak vele, finoman így hozták a tudtára, hogy nagyra tartották apját – így volt ez mind az általános iskolában, mind a gimnáziumban.⁹⁴ Az általános iskola után egy évet, pontosabban az 1959/60-as tanévet Zágrábban töltötte, a ferencesek ún. kis szemináriumában, ahol megszerette a görögöt és a latint. Érettségi után pedig az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának német szakára iratkozott be. A család anyagi helyzete továbbra is igencsak nehéz volt. Gimnazistaként magánórákat adott latinból, majd az egyetem első két évében bátyja segítette anyagilag, aki érettségi után azonnal munkába állt. Bogner István Újvidéken is folytatta a magánórák adását, meg magas tanulmányi átlaga miatt egyetemista kölcsönt tudott felvenni, úgyhogy maga tudta tanulmányai költségeit fedezni, egy dinárt sem kellett otthonról elfogadnia.

A gondok akkor kezdődtek, amikor elkezdett tanítani általános iskolai és középiskolai tanárként. Munkatársai egyikét-másikát annyira zavarta apja múltja, hogy a „komitétban” időről időre érkeztek feljelentések, amelyek lényege: egy háborús bűnös leszármazottja hogyan dolgozhat a pedagógusi pályán. Sőt, azért is ment illetékes helyre a feljelentés, hogy Bogner tanár a barátok templomának kórusát vezeti. A feljelentő nem vette a fáradságot, hogy utánajárjon, hogy a templom mellett levő Szabadegyetemen (akkor még Munkásegyetemen) az esti iskolában tanított, s azért parkolt ott a kocsija. Ez a szöveg ismerősen hangzott, hisz gimnazista korától kezdve gyakran vádolták azzal, hogy a klérus hatása alatt áll. Sok fekete pontot szedett össze a miatt is, hogy a Paulinumban németet és latint tanított. Egészen véletlenül tudta

⁹⁴ Ebben különösen jeleskedett Dr. Szöllösi Gyula tanár úr, a 2014-ben az *Emlékeim nyomában* c. könyvében nagyon szépen emlékszik meg édesapámról, dr. Bogner Józsefről és Jóska és Pista fiairól (Szöllösi 2014: 48-49; 54) [Dr. Bogner István megjegyzése.]

meg, hogy fiatal tanárként hónapokig figyelték, jelentéseket is tettek róla. Ez egy iskolai ünnepségen derült ki, amikor az iskolaigazgatót megkérdezte Stipan Kopilović akkori szabadkai párttitkár, hogy ki az a fiatal tanárember. Amikor meghallotta a nevét, azt válaszolta: örülök, hogy megismertem. Az embereink hónapokig figyelték, de minden rendben van vele. Egy másik eset: Varga Pétert, a Pedagógiai Akadémia igazgatója egy indulatos telefonhívást kapott, hogy hogyan alkalmazhatja Bogner József fiát. Varga Péter higgadtan azt válaszolta, hogy ez az ember az édesapja elhurcolása után jött a világra, édesanyja nagyon nehéz körülmények között nevelte fel. Őszinte nagyrabecsüléssel említi, hogy Varga Péter, ahogy azokban az időkben lehetett, megvédte. Viszont: a 70-es évek első felében, amikor az akkor induló szabadkai speciális nyelvi-matematikai gimnáziumba jelentkezett német-latin szakos tanárnak, az akkori igazgatónak odaszóltak hivatalos helyről, hogy a Bognert azt nem lehet felvenni.

A bizalmatlanság légkörében dolgozott jó pár évig. Többször is megpróbálták rábeszélni, hogy lépjen be a kommunista pártba. Ő kereken elutasította, mondván: úgysem hinnék el, hogy őszintén teszi meg ezt a lépést, másrészt viszont arra hivatkozott, hogy a magisztrériumot, a doktorátust készíti. Mindez addig folyt, amíg 1986-ban nem kezdett el a zadari egyetemen tanítani. Egyébként, Szabadkához sem lett hűtlen, mert mindig párhuzamosan tanított a zadari-szabadkai, a szegedi-szabadkai, a pécsi-szabadkai, a belgrádi-szabadkai felsőoktatási intézményekben, s most is tanít Veszprémben és Szabadkán is.

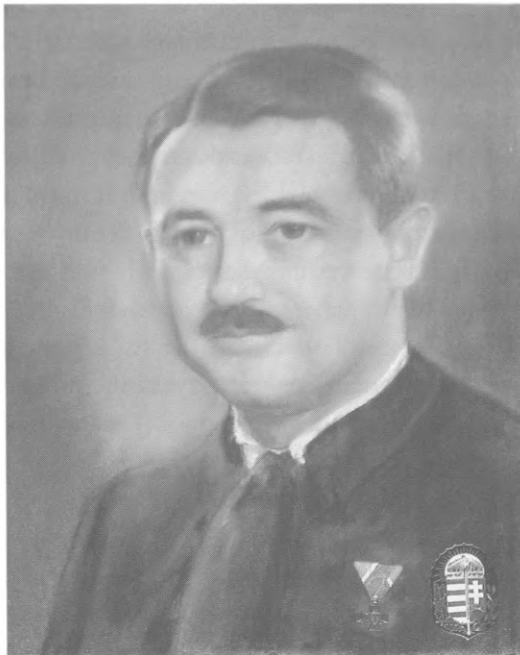
Bogner Istvánt hallgatva felmerül az emberben a kérdés: hova visz az virágot, aki nem tudja, hogy szerette melyik sírban nyugszik.

– A Zentai úti temetőben annak a Mucsy György nagyfényi földbirtokosnak a sírjához jártunk ki, aki a kollégiumalapításban édesapám társa volt, aki a diákotthon fő támogatója, fenntartója volt. Édesanyám soha nem titkolt semmit előttünk, úgyhogy tudtuk, ott, a Zentai úti temetőben végezték ki 1944/45-ben a partizánok áldozataikat. A nyolcvanas évek végén találkoztunk egy idős asszonnyal, aki elmondta: ő együtt raboskodott édesapámmal. Az egyik sortűz egyik áldozata nem halt meg, s a temető közelében lakó házaspár hazavitte, otthon rejtegette, de a szerencsétlen belehalt a szörnyű sebeibe. Természetesen a rendőrség értesült erről, s nem a férjet zárták be, hanem az asszonyt, akivel takarították a zsinagóga udvarában lévő börtön alkalmi irodáját. Az asszony azt mesélte, az irodában felolvasták az ítéletet, majd a szemétkosárba dobták a végzést. Ezt követően vezették el apámat, akit egyedül végeztek ki azon a hajnalon, s nem is tömegsírban, hanem egy külön sírban helyezték el a holttestet. Ő kivette az összegyűrt papírlapot a szemétkosárból, s arra hivatkozva, hogy haza akar futni a beteg gyereket meglátogatni, elfutott a házukhoz. Az épület közelében kegyeletből elásta a papírdarabot. Sajnos később kisajátították azt a területet, most gyáracsarnok van felette. Csak körülbelül tudta megmutatni, hogy merre lehet a sír, úgyhogy azóta oda is helyezünk el egy mécseset. Az asszony elmondta: évekig nem volt lelkiereje,

hogy megkeressen bennünket, s elmondja a családnak, mi is történt édesapánkkal. Tehát, természetes volt az, hogy amikor 1990. november elsején a Zentai úti temetőben először szervezeten adózott az utókor tisztelettel az ott eltemetett több száz ártatlan áldozat emlékének, a bátyám volt ott és vitte a keresztet (én sajnos épp akkor kutatói ösztöndíjjal külföldön tartózkodtam). Ám a következő évtől én is minden alkalommal ott voltam feleségemmel együtt – hallottuk Bogner Istvántól.

Dr. Bogner Józsefet soha nem rehabilitálták, habár – mint dr. Hegedűs Antal történész megtudta – nem szerepelt a háborús bűnösök listáján. Nem rehabilitálták a több ezer ártatlan áldozatot, soha nem mondták ki hivatalosan, hogy az 1944-es megtorlások teljesen indokolatlanok voltak.

A 44-es áldozatok emléktábláján szereplő minden egyes név mögött egy egyén és egy egész család tragédiája húzódik meg. Meggyőződésem, minél többet kell beszélni ezekről a történetekről. A magyarság szempontjából azért lenne ez fontos, hogy talán ennek hatására rádöbbennek a vajdasági magyar politikusok, hogy az a sok-sok ember nem azért halt meg, hogy ők most civődjanak, mert ez csak árthat a délvidéki magyarságnak – hallottuk tőle. Ami számára sokat jelent, hogy Cseres Tibor, Matuska Márton, Juhász Géza és mások a legnagyobb tisztelettel írtak édesapjáról, s az, hogy a magyarságért tett érdemeiért posztumusz vitézi ranggal tüntették ki 2004-ben Magyarországon dr. Bogner Józsefet.

néhai vitéz Dr. Bogner József

Papp Árpád

A hallgatás falára szorított fülek

A most olvasható összefoglalást két megfogalmazott hiány generálja: a negyvenes évekre vonatkozó ismereteink hiányosak, a mindennapi életre vonatkozó feljegyzéseink, adataink inkább általánosítások, másrészt a negyvenes évek tragikus eseményei sem vonatkoztathatóak el attól a környezettől és közegtől, amiben azok történtek.

Tudomásul véve és tiszteletben tartva azt a tényt, hogy a visszaemlékezések „személyes valóságot” tárnak elénk, ennek a valóságnak figyelmen kívül hagyása, alábecsülése legalább akkora botorság lenne, mint annak túlbecsülése. A hivatalos „külső” állásponttal szemben, elsősorban a traumatikus élmények, az azokra való visszaemlékezések szintjén maradt fenn az időszak másik „belső” olvasata, melynek értelmezése és nyelvezete több szempontból is legalább annyira problematikus, mint a győztesek által leírt változat.

A negyvenes évek eseményeinek vajdasági magyarok részéről történő „saját vagy belső” vizsgálatára tett kísérletek egyik sajátossága, hogy a hivatalos ideológia bipoláris logikáját - bűnös és áldozat - tették magukévá és ily módon legalább annyira egyoldalú képet mutat(hat)tak, mint azt az évtizedekkel korábbi hivatalos történetírás tette: ez az ellentétpár nem tette lehetővé, mi több, a bejáródott kánontól eltérőnek tekintette a hagyományosként elkönyvelt magyar áldozat – kommunista/partizán bűnös ellentétpár pontosabb kifejtését és kutatását, ezzel együtt az újabb kutatásokat kizárólag ezen a szemüvegen keresztül képzelte el, kizárólag a 1944/45-ös megtorlás és az azt követő időszak negatív élményeinek – ártatlanok kivégzése, kínzása, meghurcolása, haláltáborok – pontos vagy lehetőség szerint pontos megörökítésére törekedve.

A szemlélet egyoldalúsága ellenére nem hallgatható el, hogy a közönség háború utáni életérzésére súlyos nyomásként nehezedett a győztesek által megkövetelt hallgatás kényszere, illetve a „bűnös nemzet, fasiszta kollaboráns” képzetének módszeres súlykolása. Az ilyen nyomás hatásaira és következményeire vonatkozó kutatások eredményei számomra nem ismertek, de ennek ellenére kétségtelen, hogy döntően negatív irányba mozdították a magyar közönség otthonosságérzetét.

A múltat végképp eltörölni?

Az első világháborút követő impériumváltás utáni időszak eseményeit, „kis történelmét” nem sikerült olyan aprólékossággal rögzíteni, hogy az minden tekintetben

kielégíthetné kíváncsiságunkat. A kisebbségi, esetünkben kétségtelenül hátrányos megkülönböztetéstől terhelt közel egy évszázados időszakban nem csak újabb impériumváltásokra került sor, hanem a korábbi időszak megítélése és az erről folytatott diskurzus is változó intenzitással és jelleggel folyt. Abban azonban nem volt lényegi különbség az egymást követő rendszerek között, hogy az aktuális rendszert megelőző rendszerről minden esetben negatívan, de legalábbis negatív konnotációban beszéltek. Az impériumváltások helyi sajátossága, hogy nem csupán ideológiai síkon következtek be változások, hanem a többségi-kisebbségi viszony hatalmi-ellenzéki dimenziója is egyszerre változott. Ha csupán a negyvenes évek eseményeinek vizsgálatát tekintjük feladatunknak, úgy annak indulatoktól és bosszútól vezérelt eseményei a későbbi időszakban hatalomra kerülők számára sem a minden részletében nyilvánosságra hozandó, a pozitív hős mítoszt erősítő részletek voltak, éppen ezért nem csak a hivatalos történetírás hallgatott róla, de a történelemábrázolás során is az egyértelműen jó és egyértelműen rossz között húzódó éles határ fenntartására törekedtek. Ennek egyik sikeresnek mondható eleme a múlt elfojtása, az emlékek eltörése volt.

A magyarság szempontjából – sarkosan fogalmazva – az elnyomott kisebbségből elvben a hatalmat gyakorló többségi, majd újból bűnös kisebbségi, a konszolidáció időszakában hűséges nemzeti kisebbséggé idomuló közösség vált, magán hordozva minden, a múlt minden magán és másokon ejtett sebet.

A negyvenes évek eseményeit tágabb kontextusban szemlélni igyekvően több módon fogalmazódik meg a hiány: az események tárgyilagos leírásával adós hivatalos történetíráson körülményes számon kérni mulasztásait vagy tendenciózusságát, főképp az elmúlt évtizedek hivatalos ideológiájának ismeretében. Ennek az egyoldalúságnak csak a maga mérsékelt eszközeivel válaszolhat a helyi helytörténet kutatás, amit – legalábbis annak kezdeti fázisában – inkább a belső indíttatás, mintsem a képzett kutatók jelenléte és vezető szerepe jellemezte.⁹⁵ A hiányt az a nyomasztó, kétoldalú hallgatás tovább fokozta, ami esetünkben a magyar kisebbséget ért megtorlások és atrocitások felett kialakult: hallgatás övezte a győztesek és az áldozatok oldaláról is.

A negyvenes évek eseményeinek feltárása a néprajz módszereivel

A negyvenes évek meghatározó eseményei, mint a magyar hadsereg bevonulása, az újvidéki 42-es razzia, az újabb impériumváltás és a vidék védekezési reflexeiből kikopott és éppen ezért látszólag precedens nélküli megtorlás válogatott eszközei, az államosítás, földosztás, a korábbi szövetségesekkel való szakítás (és ennek belpolitikai

⁹⁵ Ennek kapcsán érdemes lenne fejezetet szentelni a magyar kisebbség saját történelmi kutatásainak és a kutatások intézményi keretének, amit – lévén az elemzés tárgya más – nem ehelyütt kell elemezni, mint ahogy a terjedelmi korlátok is az elemzéstől való eltekintést javallják

következményei) olyan események, amelyek meghatározták az egyén és a közösség életét és tudatát. Ezen sarkos eseményeken túl a mindennapi élet, a hétköznapok rögzítése, illetve az „emlékezetes napok” magántörténelemben található lenyomatai kétségtelenül a néprajz érdeklődési körébe tartozó jelenségek.

A vajdasági (délvidéki) magyarság 20. századi történetének kutatása – megítélésem szerint – korántsem kizárólag a történészek és a helytörténészek feladata, hanem a helyi, társadalomtudományok különböző ágait hivatásszerűen űzők erkölcsi kötelessége is.

Az 2009 és 2013 között végzett gyűjtés számszerűsített adatai

Az már a vezérfonal összeállításánál nyilvánvaló volt, hogy a kérdezett témakörök érdemben változtatják majd meg az eddigi foghíjas tudásunkat az vizsgált időszakról.

A történetek csoportosítása – már első pillantásra is – tanulságokkal szolgál: amellett, hogy az 1944-ben bekövetkezett kivégzések képezik a szövegek 15%-át (tulajdonképpen egyenlő megoszlásban), második helyen a Vörös Hadsereggel kapcsolatos történetek állnak, amiben a Nyugat-Bácskában rögzített történetek adják a vonatkozó történetek felét: ebben a bolmáni csata közelsége játszott döntő szerepet. A két példa csupán utalás a szövegek, események és azok emlékezetben való rögzülésére.

A történetek egy része földrajzi értelemben tipikusnak tekinthető, illetve mikrorégióhoz köthető: Nyugat-Bácska esetében ilyen Zombor esetében a Láncról, majd 44-ben a Krónics-palotában történt kínzásokról szóló történetek (Gombos, Doroszló, Zombor, Bácskertes), Sztapár és a környező települések viszonyáról szóló 24 történet, a helyi, Gombos szintjén általánosan ismert történet a szobafestőről és pozitív szerepéről. A Kulturbund jelentőségét Doroszló, Szilágyi, Gombos, Őrszállás, Regőce, Csonoplya esetében említették, értelemszerűen ott, ahol jelentősebb német lakosság is élt a világháború idejében, ezzel párhuzamosan a magyar lakosság viszonya a németekkel, zsidókkal, illetve a helyben működő lágerről szóló történetek is itt fordulnak elő tömegesen. A batinai, majd bolmáni csata apropóján többen is emlékeztek arra, hogy személyesen Tolbuhin vagy Vorosilov volt a vendégük, más esetben magas rangú tiszt volt beszállásolva házukba.

Szabadkán és környékén összesen harminckét adatközlő válaszolt vezérfonalunkban összeállított kérdéseinkre: tizenhárman a város területéről származtak, a többi adatközlő a város tartozéktelepülésein lakott (Bácsjózseffelva, Csantavér, Tornynos, Kelebia, illetve Palics, Ludas és Csurgó). Az elbeszéléseik során nem csak a helyi események elevenedtek fel, de minden történet egyszerre szolgáltatott újabb adalékokat az időszak eddig csupán sejtett világára is. Amennyiben kizárólag a Szabadka-környéki történeteket elemeznénk, már első pillantásra is szembeűnő lenne a „városi” történetek és a „helyi” történetek közti súlypont-eltolódás: a városi történetek

csoportokról, társadalmi folyamatokról beszélnek, a Zentai-úti kivégzések az esetek többségében szerepelnek (de nem minden esetben!), addig a Szabadka-környéki településeken gyűjtött történetek mélyebb rétegekbe vezetnek bennünket, neveket, gyászos eseményeket rekonstruálnak a maguk „természetes” borzalmaikkal.

A megtorlás igazolására tett kísérlet, avagy az áldozat büntudata

A tanulmány egyik célja az eddig kiadott (hivatalos történetírás szempontjából hitelesített) és kiadatlan (a visszaemlékezések révén élénk tárulók, „magántörténelem” útján kibontakozó „kollektív történelem”) anyag összefoglalása volt. A szóbeli visszaemlékezések bizonyos, népi jogszokás fogalomkörébe sorolható és összefoglalható sajátosságai azonban aláhúzzák azokat a megjegyzéseket, melyek az elkövetett (alapvetően indokolatlan) megtorlás lehetséges okait veszik számba.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy sem a szöveg összefoglalója, sem pedig a néprajzi terminológiában adatközlőként szereplő személyek – itt az elszenvedők, kortársak vagy azok leszármazottai – sem jogi ismeretekkel felvértezett személyek, hanem egyszerű etnográfusok és más jeles szakmák képviselői, az utóbbiak esetében elsősorban az időszakra jól-rosszul visszaemlékező egyének.

A lehetséges okok között a megtorlás (pontosabban gyilkosság, válogatott eszközökkel történő kínzás és kivégzés) kiváltó okai és az erre adott válaszlépések közt feszülő aránytalanságra apellálnak.

Mindkét olvasat kiindulópontja és platformja a (jogosnak vélt) igazságtétel, a szem-szemért szemlélet: az első esetében „a győzelem mindent igazoló tétele” ad legitimitást a történéseknek, addig az áldozatok hozzátartozóinak esetében ennek fordítottja bontakozik ki azzal, hogy egyrészt a büntetés (megtorlás) mértéke aránytalan, másrészt hogy a mértéken felüli megtorlás után nem következett be az igazságtétel.

A visszaemlékezések a megtorlás végrehajtóiként nem csak és kizárólag a partizánhatalom megtestesítőit nevezik meg, hanem az esetek jelentős részében a szomszéd települést vagy falubelit, esetleg szomszédot is. Ennek – és a későbbi évtizedek belpolitikai viszonyainak alakulása – tudatában egyáltalán nem kell meglepődnünk azon, hogy a már említett „áldozat büntudata” fogalom ilyen markánsan lefojtotta a negyvenes évekre vonatkozó emlékezetet. Az a tény, hogy a második világháborút követő időszak uralkodó egypártrendszere éppen a háború végén kialakuló struktúrából alakult ki lehetetlenné tette az ártatlan áldozatok rehabilitálását és a bűnösök megbüntetését. Talán éppen ennek tulajdonítható, hogy magukban a visszaemlékezésekben is eufemisztikusan szólnak saját (pontosabban hozzátartozóik, ismerőseik) korábbi szerepvállalásáról, egyértelműen kódolva azt a félelmet, amit a visszaemlékezések elmondása után „visszaüthet” az emlékezőre.

Ebben a környezetben vagyunk kénytelenek betekinteni a visszaemlékezésekben elmondott szubjektív értelmezésekbe: a megtorlás kiváltó okai között a magyar közigazgatással való együttműködés különböző formái (a nemzetőrtől az országgyűlési képviselőségig terjedő széles skála), a magyar közigazgatás éveiben rendezett megmozdulásokon való részvétel (zászlószentelés, verselés), a közéleti szerepvállalás különböző formái (pártokban való részvétel é szerepvállalás), a személyes indítékból vagy temperamentumból fakadó megnyilvánulások (a gyilkosságtól a moziba késve érkezők be nem engedéséig, esetleg pofozás megtorlása), az jogtalan anyagi haszon-szerzés módjai (a libák nevelésétől a rablásig), vélt és valós sérelmek megtorlása szerepelnek.

A megtorlás lehetséges okai között találjuk a nehezen meghatározható „akármiért elvitték az embert” modul, ami - ha lehet - még félelmetesebbé tette és teszi a visszaemlékezéseket, hiszen ezek a nem egyértelműsíthető meghatározások utalnak legjobban az időszak légkörére és a félelmeire. Az éjszaka alvókra törő csoportok számos esetben fedhetik az Állambiztonsági szervek egységeit, jóllehet a visszaemlékezések igen sok esetben garázdálkodó szomszéd falubeliekről számolnak be, akik nem riadtak vissza - vélhetően a szabadság és büntethetlenség mámorától megittasulva - a legelvetemültebb ösztöneik kielégítésétől sem.

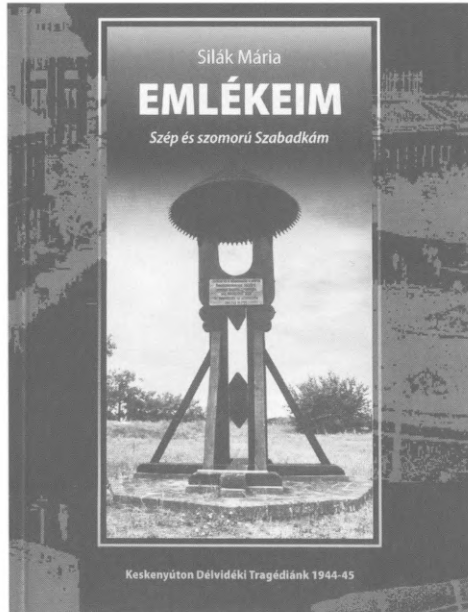

Megemlékezés 1994-ben

Matuska Márton

Méltatás⁹⁶

„Silák Mária számára is betelt a pohár. Ő is azt tette, mint sokan mások: megírta, amit fontosnak gondolt. Ebben van memoárjának a legfőbb értéke. Egy majdani szabadkai monográfiát össze lehetne állítani akár úgy is, hogy sokan elmondanák, leírnák, amit tudnak. Szabadkáról szólván le kell szögezni, hogy ez az első visszaemlékezés, amely a városban lezajlott vérengzésekkel foglalkozik, és külön kiadványként jelenik meg. Vékonynak vékony, de igaz. Egy mozaikkocka a szabadkai magyarság tragikus történetében. Forrás a kutatók számára.”

⁹⁶ 2012 jelent meg Silák Mária *Emlékeim – Szép és szomorú Szabadkám* című könyve, a Keskenyúton Alapítvány kiadásában.

Dr. Bogner István

Méltatás⁹⁷

„Ez a könyv nem ítél el senkit. Ez a könyv nem nevezi meg és nem is minősíti az elkövetőket, de aki végigolvassa a könyvet – márpedig aki kezébe veszi, az nem tudja azt letenni – az előtt nyilvánvalóra válik, hogy kik az áldozatok és hogy kik a háborús bűnösök! Amikor az áldozatok számáról beszélünk és mondjuk, hogy például Szabadkán a „Vergődő madár”-nál⁹⁸ nyolcszázötvenkettő név van feltüntetve, akkor képet kapunk a szörnyűségek méretéről, de szinte elfelejtődik, hogy itt minden sorszám és minden név mögött egy családi tragédia áll.”

⁹⁷ 2013-ban jelent meg Rencsényi Hajnal Elvira *Arcok a tömegsírból* című kötete, a Keskenyúton Alapítvány kiadásában.

⁹⁸ Amikor ezeket a sorokat írtam tavaly, akkor még állt a szobor, de mire elérkezette az említett könyv bemutatója, addigra már ismeretlen tettesek ellopták a szobrot!

Rencsényi Hajnal Elvira

Ők huszonhatan, ezerszer huszonhatan!

*„Én nem kívántam megszületni,
a semmi szült és szoptatott,
szeress sötétben és kegyetlen,
mint halottját az itthagyt.”*

(Pilinszky János: *Tilos csillagon* – részlet)

Huszonhat esztendővel a szörnyű délvidéki vérengzések után születtem. Huszonhat áldozat portréját írtam meg a könyvemben. Véletlen? Talán, noha én nem hiszek a véletlenekben...

Amikor megfogant bennem a gondolat, hogy egy kötetbe foglalva megírjam az ártatlan áldozatok életútját, egyetlen cél vezérelt: megmenteni emléküket a feledéstől, attól, hogy arcuk, nevük, szenvedésük ismeretlen maradjon a világ előtt. Közelebb akartam hozni őket az olvasókhoz, felfedni igazi arcukat: a becsületes, kenyerét kétkézi munkával megkereső tisztességes családapákat, jól nevelt, szüleiket szerető fiúkat, unokáikat imádó nagyapákat. Mert mindegyikük az volt, és ha valaki azt kérdi: mi ez a huszonhat életút a több ezer kivégzett sorsához képest?, azt mondom: csupán egyetlen „szelet” ama szörnyű közös végzetből, ami mindegyik derékba tört életet hűen tükrözi. Mert nem csak huszonhatan voltak ők, hanem ezerszer huszonhatan! És bármelyikük portréját is „festettem” volna meg a könyvemben, hasonló színeket, kifejezéseket és jelzőket használhattam volna.

Hiszem, hogy minden embernek küldetése van az életben. Nekem, úgy tűnik, az emberi tragédiákkal kikövezett életutak dokumentálása. Rá kellett lépnem az ösvényre, amely az ártatlan áldozatok mindennapjain vezet keresztül, még ha hét évtizeddel az események után is. Ezt az ösvényt már sokan taposták előttem, akik több évtizedes munkásságuk során igyekeztek rávilágítani a hathetes moratóriumot kiváltó okokra és annak következményeire. Kitaposták, de csak egyetlen irányban. Én elindultam ezen az ösvényen, de itt-ott letértem róla, beleásva magam az ösvényt szegélyező sűrű, az ember számára még érintetlen vadonba. Én nem a politikai ok-okozati összefüggéseket kerestem, hiszen nem tisztem. Nem vagyok történész, csupán egy újságíró, akit kizárólag az emberi sorsok érdekelnek. Egyetlen alkalommal sem tettem fel a kérdést sem a könyvemben, sem magamban, hogy kik az igazi bűnösök. A sorokat olvasva megleljük a választ anélkül, hogy azt leírnánk vagy kimondanánk...

Tenyérből kitépett kéz... Mélyről feltörő sóhaj... Ölelésből kiragadott édesapa, férj, testvér és fiú... Sajgó pillanatok, melyek örök, fel-feltépődő eleven sebként fájnak immár hét évtizede...

Az *Arcok a tömegsír*ből című könyvem az 1944/45-ös kivégzésekről, a délvidéki magyarság kétségkívül legnagyobb tragédiájáról szól. Bemutatja a hathetes vérengzés kegyetlen időszakát, ezen belül az ártatlanul elhurcolt és kivégzett áldozatokat – legközelebbi hozzátartozóik elmondásai alapján.

E könyv nem arra hivatott, hogy elítéljen bárkit is. Célja, hogy emberközelpbe hozza az áldozatokat, emléküket átmentse a jelen és az utókor számára.

„Az éjszaka közepén nagy zajra ébrednek. Majd mindegyik ablakon egyszerre zörgetnek. A gyerekek felsírnak, Erzsébet megrémül a befelé törtető partizánok láttán. Nem kérdeznek semmit. Józsefet utasítják, tartson velük. A fiatalember nem tudja, mi történik. Dereng emlékezetében a szóbeszéd, hogy a partizánok elhurcolják a magyarokat. Hát őt is? Miért? Ezer kérdés fogalmazódik meg benne. Választ nem talál rájuk. Szorosan magához öleli feleségét, de erős katonakezek ellökik az asszonyt karján a kislányával, Józsefet pedig kivonszolják az udvarra, majd az utcán végig – ki tudja, hová? Pizsamában. Még azt sem engedték meg neki, hogy felöltözzön. A lábán papucs, benne rémület...

Soha többé nem hallottak felőle.”

Huszonhat áldozat, huszonhat arc, huszonhat méltatlanul derékba tört élet. Ők huszonhatan, ezerszer huszonhatan! Ők egyszerre jelenítik meg a több tízezer délvidéki áldozat tragédiáját.

Az utolsó perc, amikor az embert elemésztette az embertelenség. Az utolsó pillanat elevenebb nyilalló fájdalom. A kenyérkereső nélkül maradt, megbélyegzett és meghurcolt családtagok kilátástalan helyzete. Az ő tragédiájuk valójában mindez. Hetven esztendeig magukba zárni, elfojtani a fájdalmat, a keserűséget, a megaláztatást... Kegyetlen hét évtized, mely rányomta bélyegét nem csak az áldozatok hozzátartozóinak, hanem az egész délvidéki magyarságnak a történelmére, sorsára...

És itt élnek ők mindannyian – bennem. A lelkemben. Ott, ahol a fakuló képek élessé lesznek, és ahol az áldozatok hozzátartozóinak könnyei mély ereket vájtak. Megragadt itt minden sóhaj, szívfájdalomból eredő keserűség és bánat. És néha látom, hogy folyik a munka Szilner Sándor bognárműhelyében, hallom, Suhajda István finom kezei között hogyan sír a hegedű... Látom Kakas Ernőt, ahogy nagy sérényen lovat patkol, átérzem Balázs Márton fájdalmát, mellyel ikergyermekai koporsója felett áll némán, megtörtén... Olyan ez, mint egy időutazás. Egyszer a jelenben, másszor a múltban kalandozok, és ők mind a huszonhatan végig itt vannak velem. És a Zentai úti temetőben található tömegsírnál felállított emléktáblán már nem pusztán betűkből kirakott nevek az övék: átsejlenek rajtuk a most már jól ismert arcok, és én egyre inkább értem mindazt, amit ők már nem tudtak elmondani...

Bányai Lajos

Nyilvános levél az „Arcok a tömegsíról” könyvbemutatója alkalmára

Részlet⁹⁹

„...Ez a hitvallása Rencsényi Hajnal Elvira írónőnek, aki egy földre szállt angyalként gyűjtötte össze a megsebzett és háborgó szívvel lelki békéjüket még a Mennyeek Országában sem leelő ártatlan vajdasági magyar áldozatok lelkét!

ARCOK A TÖMEGSÍRBÓL című könyvében ezeket a bolyongó, és a helyüket kereső lelkeket hozta vissza családjukhoz, a rokonokhoz, a barátaikhoz.

Sorsuk és élettörténetük, becsületes emberi helyállásuk hiteles és érdekfeszítő bemutatásával állít nekik könyvében maradandó és megrongálhatatlan emlékművet.

Meggyőződéssel vallom, hogy a tér és idő egy másik dimenziójában, a tőlünk búcsú nélkül eltávozott szeretteink hallanak bennünket és kommunikálnak velünk. ...

MIÉRT hozta össze a kegyelet, az emlékezés ezt a sok lokálpatrióta embert Elvira, e szabadkai gyémántkeménységű írónő érzelm és sziklavinát kiváltó könyvbemutatójára?

E kis szabadkai gyülekezet közösen szeretné rehabilitálni egy fájdalmas korszakát a 70 évvel ezelőtti történelmének. Meg szeretné osztani a hosszú évek során felgyülemlett fájdalmat és büntudatot, a családtagjaikat ért tragikus igazságtalanságot. ...

A TÖRTÉNELEM KÖNYVEKET rendszerint a hatalmon levők szerkesztik. A mindenkori történészek őket szolgálva, a kedvük szerint írják át, szépítik meg a valóságot.

Bármennyire is fájó kis társadalmunk részére, előbb-utóbb szembe kell nézni az igazsággal, a néhai túlkapásokból eredő, dicstelen tényekkel.”

⁹⁹ A levél sajnos a technika ördöge kapcsán nem jutott el 2013.10.31-én megtartott könyvbemutató a moderátorhoz (Bogner Istvánhoz), így akkor sajnos nem olvashattuk fel. A teljes levél itt olvasható: <http://keskenyut.hu/page/227/html/kiadvanyaink.html>

Dr. Bogner István

Szent György Lovagrend emlékkereszt állítása

2012-ben Szabadkán tartotta a visegrádi Szent György Lovagrend a nyári egyetemét, ebből az alkalomból a lovagrend emlékkeresztet állított a 44-es parcellában.

A Nyári Egyetem programjába bekerült a Lovagrend nemes szándéka: egy emlékkereszt felállítása a 44-es parcellába. A kereszt elkészítője, Lovag Erdős Péter a következőket írja:

„A kegyeleti kereszt elkészítését megelőzően a kereszt méreteinek és szövegének feltüntetésével engedélyt kértünk a helyi önkormányzattól. Menet közben személyi változás állt be az önkormányzatnál ezért azt újólág meg kellett ismételni. Végül az engedély birtokában elkészítettem a keresztet.

A kereszt anyagának és formai eleminek kiválasztásában az volt a célom, hogy az minél több elemével kötődjön Visegrádhoz. Az elkészült szokványos fakeresztet a visegrádi erdőből kitermelt tölgyfából készítettem. Erre a visegrádi Duna parton gyűjtött kavicsokból kialakított belső keresztet építettem ki. Ez a belső kereszt a visegrádi templom karéjos végződésű keresztjét mintázza. A keresztet tartó vasszerkezet Stabarecz Péter rendtársunk visegrádi műhelyében készült.

Ez az első emlékkereszt ezen a helyen, de hogy meddig fog állni nagyon nehéz megmondani. Dr. Bogner István szabadkai rendtársunk már másnap kint volt ellenőrizni. A nyári egyetem zárásakor 3 nap múlva még állt. Csak remélni lehet, hogy nem lesz kegyeletsértés áldozata.

Felirata:

AZ ÁLDOZATOK EMLÉKÉRE ÁLLÍTOTTA A SZENT GYÖRGY LOVAGREND (VISEGRÁD)
2012. JÚLIUS 17.”

Keresztszentelés

A keresztet a szabadkai Szent György plébánosa, Ft. Palatinus István szentelte meg, ebből az alkalomból a következő beszéd hangzott el:

„Tisztelt Lovagársaim, Tisztelt Vendégeink!

Megtisztelő, de ugyanakkor szívet szorongató feladatot kell ellátnom, amikor itt, ezen az emlékhelyen, a »44-es parcellában« kell szólnom, mert jómagam is érintett vagyok, hisz előttünk lévő tömegsírokban nyugvó áldozatok között ott van az édesapám is, vitéz dr. Bogner József, néhai országgyűlési képviselő is.

Ennek az emlékhelynek mi szabadkaiak adtuk ezt az elnevezést, mert 1944 októbere óta ide hurcolták és végezték ki ártatlan áldozataikat a partizánok. 1944. október 10-én jöttek be Szabadkára Tito partizánjai, október 17-én már bevezették a katonai igazgatást és akkor elszabadult a vak bosszúhadjárat elsősorban a magyar lakosság ellen. Elég volt csak egy rossz szót szólni valakire, hogy tán együttműködött a »megszállókkal« – értsd az 1941-ben bevonuló magyar hadsereget és a közigazgatás tisztségviselőit – máris vitték és kihozták ide elveszejteni. Így került ide az az 56 éves szíjgyártó, aki rászólt a templomban valakire, hogy énekelje a magyar himnuszt. Az illető ezt megjegyezte, és amikor bekövetkezett a fordulat fel is jelentette. Így került ide az a 16 éves diák is, aki egy ünnepségen a »Talpra magyart...« szavalt. De ide került a 12 éves Soós Dékány Terike és a 13 éves Soós Szegedi Gabriella, de a 80 éves Kis György nyugalmazott vasutas is.

Tisztelt Rendtestvéreim, itt az emléktáblákon 852 név szerepel – ez 852¹⁰⁰ tragédiát jelent! Azokban az évtizedekben, amikor erről még beszélni sem volt szabad, akkor csak két rövid szót mondtunk: »Őt is!« – akkor már tudtuk, hogy sorstársakról van szó, tehát az ő hozzátartozója is itt nyugszik valahol. Az áldozatok között 37 hús év alatti fiatal van. A legtöbb azonban a 20–50 éves korban lévő áldozat – éppen az a korosztály, amely a legtöbbet tehetett volna a magyarságért.

Erre a helyre valójában ide illenek a szó legszorosabb és legkegyetlenebb értelmében a Szózat sorai: »Ez a föld, melyen annyszor Apáid vére folyt...«.

Lassan 69 éve történt meg mindez, de visszaemlékezni szeretteinkre még mindig nehéz, még mindig nagyon nehéz...

Ezért szeretném megköszönni a visegrádi Szent György Lovagrendnek – úgy a magam és minden ártatlan áldozat hozzátartozója nevében, de úgy is, mint a Szabadkai Kegyeleti Bizottság alelnöke – hogy ezzel a keresztállítással fejet hajt a 44-es bosszú ártatlan áldozatai előtt. Ez a kereszt jelképezi azt is, hogy tán mégsem volt hiábavaló az áldozatok vértanúsága, mert még a legrégebbi világi lovagrend, a visegrádi Szent György Lovagrend tagjai is eljönnek az Anyaországból leróni kegyeletüket!

Köszönet érte!

Ők pedig, nyugodjanak békében!”

A következő évben 2013-ban a Szabadka város által kinevezett Kegyeleti bizottság jóváhagyásával az emlékkeresztet védőfalloal vettük körül és azóta áll emlékeztetőül az áldozatokra. Hála Istennek eddig még nem rongálták meg, nem úgy, mint a néhai Kalmár Ferenc „*Vergődő madár*” szobrát, amit elloptak!

¹⁰⁰ Akkor még nem voltak ismeretesek az áldozatokról folytatott újabb kutatások.